

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ
ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ
ТОМ ПЕТИ

ЗА БЪЛГАРСКИЯ ТЕАТЪР В УКРАИНА

Владимир Калоянов

Развитието на просветното дело в Таврия (Украйна) е сложен и неоднозначен процес. Още до образуването на Българския педагогически техникум в с. Преслав (1924 г.) на таврийска земя през XIX — XX в. е функционирало централното българско училище (до 1874 г.), което било преобразувано в руска учителска семинария през 1875 г. След Октомврийската революция с. Преслав става отново център на българското образователно дело в Приазовска Таврия.

В Докладна записка до Народния комисариат на просветата на Украйна завеждащият Българската подвижна театрална група Н. Ф. Добружски описва интересни факти¹:

„По инициатива на Българското централно бюро на НКП [Народния комисариат на просветата, б. м., Вл. К.] през миналата 1926 г. в с. Преслав е била учредена Българска подвижна театрална трупа за обслужване на театрите в българските села в Мелитополско, а след това с развитието на работата ѝ и на Одески окръг и даже в Крим. От Народния комисариат на просветата беше отпусната на първо време субсидия в размер на 750 руб. за осъществяване на горните цели...

Трупата е била сформирана от учащите се в педтехникума и учителите от село Преслав и се състои от театрален състав, хор и оркестър. От отчетите, представени от мен (Н. Добружски, б. м., Вл. К.) в Окрполитпросвет и Българското централно бюро при НКП е видно как се е провеждала работата на трупата и какви са резултатите от обиколките ѝ. Необходимостта от съществуването на такава трупа е продиктувана от самия живот, тъй като театралните представления при съответния репертоар и доброто изпълнение са най-хубаво средство за политическото и културно развитие на народа. Нуждата от такова учреждение е голяма: в българските села няма понастоящем достатъчно подготвени сили за театрална работа и спектакли. Организираните драмкръжоци често не достигат целите си. Лошата театрална работа е доста вредна за просвещаване на масите, тя потиска стремежа и любовта им към театъра.

Отрицателното отношение на селлчеството към театъра при слабо изпълнение на спектаклите е опасно и трябва да се предотврати.

Скитниците фокусници, водачи на мечки, факири и борци, търсещи лека печалба, цялата тая пледа на „Раб[отническо] изкуство“ поднася на селлните зрелища, които могат да задоволят само грубите им инстинкти, а за възпитателното значение на този род изкуство и дума не може да става.

Агитационно-битовите пиеси, народните песни и музиката трябва да водят борба с горепосочения примитивизъм и едва тогава театърът ще стане истинско училище за създаване на нов живот. Подвижната трупа трябва да дойде в помощ на селото.

Въпреки незначителната субсидия, Българската подвижна трупа е разгърнала достатъчно широка дейност, а съчувствието на училците се и учителите от с. Преслав е помогнало да се създаде кръжок от сподвижници, искрено заинтересувани от работата. Трупата се състои от 30 човека платени и доброволни артисти. В нейния състав влизат: театрален състав, хор и оркестър. Тръгвайки за представлението, театралният състав винаги е заедно с хора или оркестъра. В по-бедните села, а именно Фьодоровка и Дялновка, постановките са безплатни, в останалите села се определя минимална входна такса от 10 до 40 коп.

За създаването на повече или по-малко благоприятни условия за работа на трупата е необходимо тя да се снабди с инвентар, наемни работници, както щатни, така и временни, което безусловно ще издигне по-високо качеството на работата и ще ѝ даде възможност да обхване по-голям брой театри, внасяйки и налагайки социалистическата култура и възпитание.

Изхождайки от споменатата жизнена потребност на населението от необходимостта да се помогне в повдигането на естетическото и на културното равнище на българите е съставена приложената сметка, в която е взето предвид най-необходимото за издръжката на трупата, за да може същата продуктивно да развива своето дело, да не загине, да не губи много труд и енергия, а неуморно да се стреми към високите цели за културното възпитание на народа...

Сметката за 1927 – 1928 г. е направена при изчисляване по минималната разценка на разходите по отделните параграфи, което дава възможност на трупата да изпълни своето предназначение за културно-просветното и социалистическото възпитание на селлчеството сред далечните и затънати села...

Доходът по сметката на социалните средства, състоящ се в минималните числа – 150 руб. за 15 постановки – дава възможност и на най-бедните да посетят постановките на трупата...

Сравнявайки сметката за приходите на социалните средства със сметката, която е съставена за изпълнение на работния план, ние виждаме разликата от 2071 р. 40 коп. – каквато сума Българската подвижна трупа моли НКП да отпусне за осъществяването на своя

план за 1927 – 1928 г. с участието на театралния състав, хора и оркестъра...

Българската подвижна трупа, която обикаля селата с българското население не само в Коларовски, а и в други райони, има в репертоара си 50 от 2/3 на сто български заглавия, а от песните на хора това съотношение е още по-малко в полза на другите произведения. Репертоарът на трупата е богат. Той е наситен с пиеси от български автори:

Пиеси: а) „Свекърва“ от А. Карима, на български език (трагедия); б) „Приемен ден“ (комедия); в) „Ратая – Колю. Сиромашко тегло“, на български език; г) „От нужда към доволство“, на руски език; (инсценировка в стихове) и други агитационно-битови и инсценировки, одобрени за театрални постановки.

Хорови и солови песни на български, руски и украински езици:

1. „Интернационал“; 2. „Ний дружно на врага“; 3. „Напред, другари“; 4. „Съветска марсилеза“; 5. „Рано е Радка“; 6. „Не плачи, майко“; 7. „Мари моме“; 8. „Стоян моме“; 9. „Ой из-за гори“, украинска песен, и други революционни и народни песни.

Оркестрови пиеси: а) Българско потпури; б) Фантазия от българска песен; в) Букек от руски песни; г) Шумка украинска; д) При лунна светлина (фантазия); е) Валс; з) Полка; ж) Марш; и) И други...

В плана за работата на Българската подвижна трупа през 1927 – 1928 г. с участието на театралния състав, хора и оркестъра са предвидени спектакли: през октомври 1927 г. в селата Зеленовка и Елисаветовка; през ноември – в Богдановка; през декември – в с. Бановка; през февруари 1928 г. – в с. Преслав; през март – в с. Диановка (Лозоватка); през април – в с. Степановка и гр. Ногайск; през май – в селата Гирсовка и Фьодоровка; през юни – в селата Гюневка и Луначарское; през август – в с. Софиевка; през септември – в селата Манойловка и Вячеславка.“

В отчетната записка за работата на Българската подвижна трупа е отбелязано:

„От октомври 1928 г. Българската трупа започна подготвителната си работа за изпълнението на новия учебен работен план, приспособен към увеличените субсидии (1250 руб.). Предвид напускането на някои членове на трупата от педтехникума – на учителите стажанти – се появи необходимостта от попълване на състава с нови сили, за подготовката на които е нужно доста време; освен това се състави нов репертоар. Така че Българската трупа по своя състав и характер се явява оперетна (музикално-комедийна и музикално-драматическа), пиесите, предназначени за постановките, се нуждаеха и от съответно оформяване и обработка. През октомври и ноември се подготвяше либретото на пиесите, превеждаха се текстове на български език, подбираха се подходящи стихотворения и откъси от най-добрите музикални произведения (оперети и опери) от различни автори. Извърши се аранжировка на отделни партитури на цигулковия

оркестър, състоящ се от 3 първи цигулки, алт, втора цигулка, виолончело и контрабас, а също аранжировката на ариите и хоровите изпълнения с музикално съдържание на пиесите. Едновременно с това се провеждаха репетиции, както индивидуално с актьорите, така и занятия с масовия състав...

На 22 декември трупата даде своята първа пробна постановка с оперетата „Сиволанинска комедия“ на Чижевски, на руски език. Спектакълът в Преславския театър имаше огромен успех...

Българската театрална трупа, която има свой утвърден статут и план за работата, ползва репертоар, в който бяха включени, освен миналогодишните оперети, две нови, от които една музикална комедия на руски език от Чижевски със заглавие „Сиволанинска комедия“, а другата — музикалната драма на Л. Низовой „На земята“, в превод на български език. Първата рисува съвременния живот на село: кооператор, злоупотребил в търговията, възгордялото му се семейство, свещеникът, откраднал черковната ценност, заедно с попадията, и семейна интрига от битов характер. Втората драма — „На земята“, е известно произведение на съвременната драматургия и както в художествено, така и в идейно отношение удовлетворява строгите сценични изисквания. Нейното качество се гарантира от 4-та студия на Московския художествен театър, в репертоара на който тя е включена през 1926 г. Тази пиеса представя разложението в селото и класовото му узряване и революционно издигане. Пиесата е написана за селския театър. Освен пиеси, в репертоара на трупата влизат няколко отделни оркестрови номера с български танци и други...

Съставът: цялата трупа се състои от 18 човека. Оркестърът и актьорите получават заплата за всяко представление, в зависимост от своята квалификация — от 2 руб. 50 к. до 5 руб. Съгласно плана, трупата постави 9 постановки в различните села и 4 — в Преслав — всичко 13 спектакъла. В случай че доходите от постановките са значителни, то има възможност да се дадат едно или две представления повече от предвидените по плана. Сътрудниците на трупата, както младите, така и възрастните, независимо от трудностите в работата им, са запазили бодро настроение и с желание отдават своята енергия, изкуство и време в полза на работата, което сред националното малцинство придобива още по-голямо политико-просветно значение...

Сведения за театралната дейност има и в спомените на някои съвременници. Райна Кандева пише, че Никола Грънчаров е бил за известно време директор на Преславското седемгодишно училище и едновременно с това преподавател в педагогическия техникум. „Той работеше много добре. През 1926 — 1927 г. мобилизира учениците и учителите от селото за построяване на театър с много хубава сцена. С този театър преславци се гордееха“².

Одеската изследователка Саида Мишуриева в своя труд „Одеският български драматичен театър „Георги Димитров“ пише, че „през 1930 г.

преславският български педагогически техникум беше прехвърлен в Одеса. Той скоро беше реорганизиран в български сектор на Одеския педагогически институт“³. Това не е вярно, защото Българският педагогически техникум съществува до 1937 г. (когато е реорганизиран в десетокласно училище), като най-добрите му ученици се изпращат да продължат образованието си в българския сектор на Одеския учителски институт⁴. С. Мишуриева уточнява, че през 1932 г. при Одеското театрално училище е открит български сектор, подготвящ кадри за българския театър. Студенти в този сектор, ръководен от Б. Малчев, са били Кирил Петрович Дмитриев и Иван Илич Стоянов. „Аз се намирах в с. Благоево — си спомня К. Дмитриев, — когато ме извика руският режисьор и преподавател в училището, Николай Иванович Пихтин, който отговаряше за набирането на членове на театралната трупа. Той ми предложи, заедно с моите приятели, да ида при него, за да провери нашите артистични способности. Онзи, който отговаряше на изискванията, беше приет“. Мишуриева привежда и спомени на И. И. Стоянов — през 1932 г. постъпва в едногодишен, след което завършва тригодишния курс на обучение. Според него Н. Пихтин е един от създателите на българския театър в Одеса. Но С. Мишуриева подчертава, че най-големи заслуги за създаването на българския театър имали полиемигрантите Тодор Ив. Стойчев (директор от 1934 г. до 1938 г.), Владимир Петров Рудин, Райна Михайловна Кандева и др.⁵

Ценни сведения дава и таврийският писател Мишо Хаджийски. В книгата си „Българи в Таврия“ той отбелязва, че „в Одеса, на улица „Пастор“ 61, срещу Украинския театър на революциите, на портата на високата красива сграда в готически стил — бивша черква, личи надпис: „Държавен български театър“. По-нататък М. Хаджийски разяснява, че „няколко години по-късно завършилите Одеския музикално-драматически институт български младежи основаха артистична трупа. Тя се ръководеше от режисьора Стойчев. Младите артисти обикаляха българските села в Одеско, Таврия и Крим и изнасяха пиеси и концерти. В репертоара на трупата имаше няколко френски водевила: „Адвокатът Патлен“, Мопасановият разказ „В пристанището“, преработен за сцената, и две български мелодрами. Трупата имаше навсякъде небивал успех. Но лошото бе, че артистите нямаха определена заплата. А и самата трупа едва се крепеше материално“. Когато през 1933 г. е създаден театърът, негов директор е Т. Стойчев⁶.

Заслужава да се обърне внимание още и на фактите, изложени от М. Хаджийски: „Помня тия гастроли из Таврия — от най-близката железопътна станция актьорите поемаха пеш калните тавричански пътища, при туй влачеца на гръб декорите. Ала от 1935 г. театърът вече имаше камион, подарък от един българин от Москва... Директор-режисьорът Стойчев вложи в театъра сърце и живот. Поставените от него пиеси бяха връх на съвършенство. Повечето актьори бяха младежи. Всеки жест, всяка мимика от такъв автор изисква упътване от строгото око на режисьора. През 1937 г. в Киев, на олимпиадата на украинските театри, Държавният български театър с Гоголевата „Женитба“ излезе на първо място. „Женитба“

бе поставена от Стойчев. Българските вестници от Украйна и Америка отбелязаха успеха на младите актьори. Същото направиха и украинските вестници⁷.

В статията на главния режисьор на българския театър Г. А. Самарски „Българският театър е в подем“, публикувана през 1934 г. във в. „Колективист“, се разказва: „...в скромното помещение на клуба „Воровски“ в Одеса на 20 май се откри театърът. След няколко дни, бившите студенти от българския сектор при Одеския муздраминститут, които съставляват основното ядро в театъра, усвояват вече сложните висоти на майсторството на съветския актьор и решават пиесата „Ледолом“ по принципа на театъра-студия. Два и половина месечна работа върху пиесата и усиленото обучение тласкат театъра към грамадни успехи. Колхозната общественост и преса отбелязват този ръст, когато театърът заминава през септември на работа в националните български райони в Одеска област. Успехът на театъра е гаранция за неговия набелязан правилен път. Спектаклите в българските райони се превръщат в национален празник на пролетарската култура...“ Г. А. Самарски уточнява, че по заданието на НКО през месец декември театърът ще постави 22 представления в Коларовския район, а от 1 януари 1935 г. при театъра ще се открие куклен филиал за децата на селяните. Отпускат се 3000 рубли като допълнителни средства за създаване на оркестър. През 1935 г. театърът ще обслужва всички български райони в Украйна и Крим⁸.

М. Хаджийски отбелязва, че със „свс смъртта на Стойчев театърът губи своя пръв учител и онова, което било тъй грижливо изградено, се разпилява. Напуска театъра най-способната актриса — Ася Клиничарова, а примера ѝ последват още петима. Новият директор П. Рудин успява да заличи раните. Той обаче не се задържа дълго. Управлението на изкуствата изпраща нов режисьор — Н. Лурие, човек рядко бездарен и некадърен. Поставени са „патриотичните“ пиеси „Цъфтят градините“, „Неравният брак“ и „Генералният консул“ от Бр. Тур; „Разлом“ от Борис Лавренев; „Огньовете на фара“ и др. По-съдържателни и ценни са постановките на младия актьор и режисьор Иван Луизов. Той поставя „Юношеските години на Тарас“, в превод на Александър Кетков, и драмата на Иван Франко „Откраднатото щастие“, преведена от Мишо Хаджийски. П. Рудин остава в театъра като преводач, а директорите се сменят всеки сезон. Но характерното е, че между тях няма нито един българин и че нито един от тях няма нищо общо с изкуството, с театъра. Това са случайни хора, приятели на всемогъщия Фишман, началник на Управлението на изкуствата в Одеса. Обиколени са всички български села в Одеско, в Молдавската автономна република, в Крим и Таврия. През есента на 1940 г. театърът гастролира из българските села и градове на Бесарабия. В Болград, Комрат, Рени, Измаил и селата около тях театърът изнася безплатни концерти. „Паметно ми е гостуването в Болград — пише Мишо Хаджийски, — дето цари здравият български дух. Паметни ми са ликуващите болградчани, които за пръв път чуваха родната реч от сцената. Девет месеца трая гостуването на театъра и на нашите писатели тавричани в Бесарабия“⁹.

През този период „Държавният български театър“ има състав от 35 души актьори, платен художник (болградчанина Максимов), режисьор, директор, преводач, администратор, касиерка (Лида Вълкова, също болградчанка), шофьор на камиона и двама души работници на сцената. В Болград са приети местни актьори — Петър Каназирски, Стефан Князевич и две момичета, имената на които М. Хаджийски не помни. Попълнен е и съставът на оркестъра. За талантливата българска младеж се открива хубаво сценично бъдеще. Големи надежди дават младите Е. Лобода, И. Станков, Л. Найденова, Димов, М. Димова, А. Луизов и др.¹⁰

Д. Кандева-Гиргинова и В. Кандева-Пискова в своята книга, посветена на делото на Райна Кандева, „Учителката Райна“ твърдят, че „студентите не са имали преподавател по български език и литература, който от 1932 г. да коригира местните диалекти, с които бяха дошли в Одеса. От друга страна, не всички пиеси, включени в репертоара на театъра, са прежеждани от лица, които знаят книжовния български език“¹¹.

Едва в края на 1935 г. директорът на театъра се обръща за помощ към Райна Кандева. Тя коригира езика на актьорите по време на репетициите, както и сценариите. Това за нея е партийно задължение, обществен дълг. „Тя — пишат авторките за майка си — обичаше с цялата си душа театъра и желаше той да се изгради като един културен институт за работа сред колхозните маси в българските райони. Той трябваше да отговори на нарасналите културни потребности на нейните съветски сънародници“¹².

Според С. Мишуриева, когато през юни 1940 г. Червената армия освобождава Бесарабия (която войските на Румъния, възползвайки се от тежкото положение на Съветска Русия, са окупирали през март 1918 г.) беше решено одеският театър „Георги Димитров“ да се премести в гр. Болград. Тук театърът, който се ползва с неизменен успех, разгръща широка дейност. За една година той поставя редица нови пиеси, започва да подготвя пиесата на Ив. Вазов „Хъшове“, но започналата война му попречва да постави този спектакъл¹³. През 1941 г. поради военновременните условия българският драматичен театър „Георги Димитров“ прекратява дейността си.

...През 1995 г. осем актьора и един режисьор (М. Сакъзов) — българи от Бесарабия — се дипломират в НАТФИЗ „Кр. Сарафов“. Те гастролират в Южна Бесарабия (Украйна) с дипломните спектакли „Лодка в гората“ от Н. Хайтов, „Бензиностанция“ от И. Радоев и „Станарел или мнимият рогоносец“ от Молиер¹⁴. Според режисьора Мишо Сакъзов: „...гастролът ни показва, че нашите сънародници имат потребност от театрално изкуство, и то на родния език на предците ни. Навсякъде салоните на читалищата, където играехме, бяха препълнени. Млади, стари, невръстни деца и старици стояха правостоящи, само и само да гледат български театър. Те съпреживяваха заедно с актьорите, понякога спонтанно се „включваха“ в действието, като не можеха да съдържат емоционалната си реакция“¹⁵.

Бележки

- ¹ ЦГА Укр., ф. 166, оп. 6/У, а. е. 7756, л. 4 — 18.
- ² Госархив Запорож. обл., ф. р. 3666, оп. 3, а. е. 89, л. 5 — 5 гр.
- ³ Мишуриева, С. Одеският български драматичен театър „Георги Димитров“. — Читалище, № 7, 1974, с. 6.
- ⁴ Калоянов, В. Бележки за културно-просветно дело на българите в Запорожка област (Украйна). — В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том първи. В. Търново, 1992, с. 185.
- ⁵ Мишуриева, С. Цит. съч., с. 6—7.
- ⁶ Хаджийски, М. Българи в Таврия. В. Търново, 1992, с. 40.
- ⁷ Пак там, с. 41.
- ⁸ Колективист, бр. 140 (320) от 24 дек. 1934 г.
- ⁹ Хаджийски, М. Цит. съч., 41—43.
- ¹⁰ Пак там, с. 43.
- ¹¹ Кандева-Гиргинова, Д., В. Кандева-Пискова. Учителката Райна. С., 1987, с. 159.
- ¹² Пак там.
- ¹³ Мишуриева, С. Цит. съч., с. 7.
- ¹⁴ Бесарабски българи ще представят българския театър в Молдова и Украйна. — Бюлетин на фондация „Отворено общество“, бр. 99 от 1995, с. 1.
- ¹⁵ Знаехме повече за българите в Аржентина и Австралия. — В-к „Земя“ от 26 юни 1995 г.